

HOOFSTUK 5

Woorde in die mond gelê?

PSALMOMDIGTING EN PROSESSE VAN KANONVORMING²⁰

1 INLEIDING

Die belang van die psalms word dikwels beklemtoon. Die argumente waarmee hierdie belang aangedui word, is reeds algemeen bekend, soos dat die psalms uitstekende voorbeelde van geloofsliedere is; dat daarin verskillende emosies, behoeftes en geloofsbelewensisse verklank word; dat dit die kerk se eerste liedboek is; dat psalmsang gelowiges oor baie eeue saambind; dat dit derhalwe 'n ekumeniese gebeurtenis is (vgl oa Brueggemann 1988 & 1995; Luff 1992; Saliers 1992). Kennis van hierdie sienings bevorder egter nie sonder meer die *gebruik* van die psalms in die erediens nie. Die *opname* van psalms in liedboeke en die konkrete gebruik of die *sing* van die psalms val ook nie noodwendig saam nie. Die motiewe en motiverings wat dikwels vir psalmsang gegee word moet dus ook aan kritiese vraagstelling onderwerp word. Verder behoort die verskillende *vorms* waarin psalms in liedboeke opgeneem kan word en die wyses waarop die psalms breër gebruik kan word, ondersoek te word.

Sommige reformatoriese kerke, veral dié met 'n sterk fundamentalisties-Calvinistiese inslag sien dit vanweë die *tradisie* van opname as 'n dwingende eis om die 150 psalms van die Psalmboek in 'n liedboek op te neem. Dit beteken dat die één kanon 'n vaste wet ten opsigte van die vorming van 'n nuwe 'kanon' word. Die feit dat baie van hierdie 150 psalms wat in die geskiedenis in liedboeke opgeneem is, om verskeie redes nooit gesing is of gesing word nie, kom nie ter sprake nie. Met die bepaling van 'n beleid van omdigting het die drie Afrikaanse susterkerke hulle met dié uitgangspunt vereenselwig. Een bepaalde *vorm* is ook verabsoluteer – 'n vorm van reprodutiewe, metriese omdigting waarin elke beeld en metafoor direk en sover moontlik ongeïnterpreteer weergegee word, sonder dat die nuwe hermeneutiese situasie waarin die teks moet neerslag vind, in ag geneem word. In 'n vorige artikel (Kloppers 2000:192-204) is hierdie beleid van omdigting ondersoek en is die volgende sake onder meer bevraagteken: die eis dat *al* 150 psalms noodwendig en volledig omgedig moet word met die oog daarop om gesing te word (ongegag die lengte waartoe sommige omdigtings kom); dat die verskil in historiese, kulturele en ervaringskontekste nie in ag geneem word nie; dat net één vorm van omdigting as gangbaar beskou word; dat die liturgiese funksionaliteit (of juis die gebrek daaraan) van baie van sodanige omdigtings vir die Christelike erediens, nie deeglik ondersoek is nie.

²⁰ Hierdie hoofstuk het as artikel in Acta Theologica 22/1, onder dieselfde opskrif verskyn (Kloppers 2002b: 42 – 56). Enkele wysigings is aangebring.

In hierdie hoofstuk word gevra na die oorsprong van dié uitgangspunte, die situasies wat bepaalde sienings hieroor bevorder het en hoe sodanige uitgangspunte as't ware gekanoniseer geraak het. Faktore wat 'n rol speel by kanonvorming word ondersoek en in verband gebring met die faktore wat die proses van psalmondigting beïnvloed het en steeds beïnvloed. Vrae wat ter sprake kom, is hoe kanonvorming op verskillende vlakke plaasvind, watter motiewe 'n rol speel en watter meesterkodes in stand gehou moet word. Die motiewe vir die kanonisering van spesifieke berymings of omdigtings in verskillende taalgebiede en kerke, tydens bepaalde tydperke en onder bepaalde omstandighede, is 'n omvattende studieveld – daar moet dus volstaan word met enkele situasies as illustrasie van hierdie saak.

2 FAKTORE BY DIE KANONISERING VAN RELIGIEUSE TEKSTE

Die psalms, soos ander religieuse geskrifte, kan lig werp op die geloofsgemeenskappe waarbinne dit *gefunksioneer* het, maar dit werp ook (en veral) lig op die gemeenskappe waarbinne dit *gekanoniseer* is. Die tradisionele standpunte oor die kanonisering van religieuse geskrifte word al meer bevraagteken (vgl Deist 1995:71). Die siening dat die boeke van byvoorbeeld die Ou Testament reeds inherent gesag gehad het en dat kanonisering bloot beteken het dat die goddelike gesag van die versameling boeke *erken* is, word nie sonder meer aanvaar nie. Die begrip *kanon* word toenemend binne 'n dinamiese proses verstaan en hanteer. Vir Sanders is die kanon die *proses* waarin Israel na identiteit soek. Dit is die produk van menslike historisiteit. Die vasgelegde teks kom voortdurend as kanon daarin tot stand dat tradisies ontvang en aanvaar word deur 'n latere generasie – boonop 'for reasons quite different from the original intention' (Sanders 1984:38). Kanonkritiek vereis dus ook diepgaande sosiaal-historiese kritiek om die funksionering van gekanoniseerde tekste binne bepaalde gemeenskappe te bepaal.

Deist (1995:66-80) toon aan dat die motiewe vir die kanonisering van religieuse materiaal nie net religieus van aard is nie – nasionalisme, politiek en mag speel 'n rol; lesers met bepaalde belange kanoniseer religieuse geskrifte; kanonisering is wesenlik 'n magsgreep waardeur 'n leiersgroep hoop om outoriteit en beheer te verkry, anomie te keer en interne eenheid of konsensus te versterk. Die keuse vir literatuur wat in die kanon ingesluit word, reflekteer onder andere die leiersgroep se sienings van groepsidentiteit en ortodoksie; die kanon wat vasgestel is verskaf groepsgrense (identiteit) en ostraseer mense uit die groep; tekste of literatuur wat gekanoniseer is, moet, om die persepsie van eenheid en harmonie te handhaaf, uitgelê en verklaar word (deur gemagtigde uitleggers). Die wesenlike van 'n kanon lê dus nie *net* in die inherente literatuur, aard en vorm nie, maar word ook bepaal deur die spesifieke konteks waarbinne dit geïnterpreteer word – dus ook in die spesifieke stel intertekste waarvan dit deel vorm. Hierdie intertekste sluit magsverhoudinge, sieninge van gesag, spesifieke

oortuigings en tradisies, teorieë en metodologieë in. 'n Kritiese benadering tot en hantering van gekanoniseerde tekste ondergrawe dan gewoonlik ook die magsbasis van gemagtigde uitleggers.

Kanonvorming bepaal sosiale orde en die organisasie van die samelewing. Persoonlike mag, aansien en beheer speel 'n belangrike rol. Volgens Brakke (1994:417) het Athanasius 'n bepaalde soort kanon gepropageer omdat dit vir hom 'n magsmiddel was in interpersoonlike konflikte: '...a conflict among authoritative persons and the social institutions and practices that surrounded them, which included scripture'. Gehoorsaamheid aan die draers van 'n tradisie moet deur kanonvorming verseker word. Gehoorsaamheid kan selfs met 'n wye verskeidenheid van manipulasietegnieke bewerk word. Hierdie motiverings en tegnieke word in komplekse en byna onoorsigtelike kombinasies verbind om binne die bepaalde problematiek en uitdagings van 'n bepaalde tyd die kanontradisie voort te sit (Gottwald 1985:316; Venter 1998:522-523).

Die hermeneutiek waarvolgens besluit word wat in die kanon opgeneem word, lê dus ook op ideologiese en pragmatiese vlak. Deur geskrifte te beperk, kan uitleg deur 'n gemeenskaplike raamwerk (van die uitleggers) beheer word. Deur beheer oor die waarheid (ideologie) op te eis, kan mag verkry word. Die institusionele strukture in die samelewing beskik veral oor die mag en die middele om die waarheid te bepaal en voortgaande te produseer en so die waardesisteem van 'n samelewing te beheer. Op dieselfde wyse funksioneer kerklike strukture en mense in kerklike magsposisies ten opsigte van die beheer en produksie van 'die waarheid'. Op al hierdie faktore ten opsigte van die proses van kanonvorming word gewys, om daarmee te toon dat die proses nie *net religieus van aard* is nie (vgl Deist hierbo). Die religieuse faktore wat wel 'n rol speel word dus nie ontken nie.

Breytenbach (1997) sluit ook by Deist aan en ondersoek kanonisering as 'n *voortgaande proses* waar kontekstualiteit, intertekstualiteit, en meesternarratiewe en klein- of kontranarratiewe in berekening gebring word en hy dui aan dat die aard van die gekanoniseerde materiaal wat in die Ou Testament byeen gebring is, enige fundamentalisties-teologiese aanpak teenstaan. Hy vra of teoloë die volle omvang van die stelling dat die Woord van God in mensewoorde, dit wil sê in *mensgemaakte tekste*, na ons toe kom, besef. Hy vra of die spreke oor God (teologisering) daarop gerig is om God in te trek in diens van eie belang. Hy stel die volgende: 'Teologisering moet nie bloot 'n magspel wees waardeur eie oortuigings gelegitimeer, opposisie gemarginaliseer en God se soewereiniteit ingeperk word nie. Wie met verantwoordelikheid wil teologiseer, moet altyd bedag wees op meesternarratiewe wat pretendeer om universele verstaanswaarhede te wees' (Breytenbach 1997:1183).

In 'n latere artikel skryf hy: 'Omdat dit die versweë of uitgesproke doel van kanoniserings is om die debat oor 'n saak af te sluit, kom dit altyd met die pretensie dat dit die waarheid gesaghebbend "saamvat" en wel op so 'n wyse dat geen debat daarna behoort plaas te vind nie' (Breytenbach 2000:3482).

3 DIE KANONISERING VAN 150 PSALMS

Navorsing ten opsigte van die geskiedenis van oud-Israel en die pogings om vas te stel hoe die psalms binne die verskillende gemeenskappe gefunksioneer het, toon 'n mynveld van onsekerhede, afleidings en veronderstellings. Dit is nie moontlik om uit die geskiedenis één bepaalde vorm van die psalmtekste uit te lig as dié oorspronklike vorm nie. Die Psalmboek van Qumran bevat byvoorbeeld agt meer psalms as die latere Masoretiese teks en dit het ook 'n ander rangskikking. Dit toon dat die tradisie meer as een vorm kon hê tydens bepaalde tydperke en dat daar net soveel kanons in omloop kon wees as wat daar gemeenskappe was (vgl Venter 1998:511).

In kerke met 'n meer fundamentalisties-Calvinistiese inslag, is die 150 psalmtekste van die Masoretiese teks dié kanon wat omgedig moet word. Hierdie kanon word gesien as 'n eindvorm met 'n konseptuele wêreld van universele waarde wat tydloos relevant is vir alle geloofsgemeenskappe en wat daarom ook sover moontlik woordeliks in digvorm weergegee moet word. Dit is by hierdie kerke 'n tradisie dat al dié 150 psalms volledig omgedig moet word en boonop *in metriese digvorm*. Die standpunte van Calvyn oor die geïnspireerdheid van die psalms in die besonder, word veral as uitgangspunt geneem.

Daarom, nadat ons noukeurig ondersoek ingestel het, en hier en daar gesoek het, sal ons geen beter lieder vind, nóg wat beter aan die doel beantwoord as die Psalms van Dawid, wat die Heilige Gees deur hom gespreek en gemaak het nie. En buitendien, as ons hulle sing, is ons seker dat God hulle ons in die mond lê, asof Hy self in ons sing om sy roem te verhef (Calvyn in *Forme de Prières* 1534, in Van der Walt 1962:34).

Calvyn sê dat as ons die *Psalms van Dawid* sing, ons seker is dat God hulle ons in die mond lê. Dit kom voor asof hier van 'n bykans meganiese oorleweringsbegrip sprake is. Met sy standpunte ten opsigte van die psalms wou Calvyn 'Skrifgetrouheid' bevorder en lieder wat oormatig gevoelsmatig en individualisties was uitweer. 'Skrifgetrouheid' het teenoor persoonlike 'geloofservaring' gestaan. Calvyn was van mening dat elke ervaring wat 'n mens kon ondervind, in elk geval reeds in die psalms opgesluit was. Die psalms was vir hom uitstekende voorbeelde van geloofslidere, omdat die woorde reeds 'gegee'

was en die ervaring daardeur meer 'gestruktureer' kon word. Calvyn het dus die gebruik van die psalms aangemoedig as 'n hulpmiddel in die erediens. In omstandighede waar daar nuwe klem gelê is op sang en waar daar vinnig nuwe liederes gevind moes word, was die psalms 'as gegewe' nog meer bruikbaar en belangrik. Die metriese vorms wat Calvyn voorgestaan het, moes die sang vergemaklik en die memoriseerbaarheid verhoog. Hierdie één vorm is egter ook deur sommige kerke verabsoluteer. Dit is interessant dat by Pont (1979:67) Calvyn só aangehaal word (my kursivering): 'As ons die *berymde* psalms sing, dan is ons seker dat God dié woorde in ons mond lê'. Dit is heelwaarskynlik hoe die argumente van Calvyn verstaan en gekanoniseer is en waardeur ook die *berymde/ metriese vorm* gekanoniseer geraak het. Gedurende die sestende en sewentiende eeu is daar in sommige kringe in die Engelse wêreld selfs teorieë aangevoer om aan te toon dat die psalms oorspronklik in metriese vorm geskryf is – selfs in 'perfect and *pleasaunt* hexameter verses' (vgl Watson 1997:45).

Kanonvorming kan aangedui word as die *proses* waarin Israel na identiteit gesoek het (vgl Sanders hierbo). Die sing van psalms was ook vir die Reformatore identiteitsvormende en identiteitsvestigende optrede. Die psalms was veral die duidelike aanwysers van die groot verdeling tussen die kinders van God en hulle vyande. Die Bybel is beide as bron en hoogste gesag beskou. Dié gesag het teenoor die voortgaande tradisies van Rome gestaan, wat in die oë van die Reformatore onsuiver geraak het vanweë menslike feilbaarheid. Vanweë die vrees vir verdere menslike feilbaarheid het Calvyn en sy volgelinge ook 'n ander alternatief, naamlik dié van die vryer Lutherse lied, verwerp. Die psalms het 'n spesiale plek in die Calvinisties-Reformatoriese liturgie gehad omdat hulle as 'God se eie Woord' beskou is. Die Reformatore was diep bewus van die groot voorreg om, anders as die kerk van Rome, toegang tot die Woord van God te hê. Omdat die psalms as só belangrik beskou is, was dit ook belangrik om nie één van die psalms te verloor nie. Verder was die letterlike *woord* van hierdie Woord belangrik, omdat dit die *goddelik geïnspireerde* woorde van Dawid was – elke woord moes dus sover moontlik letterlik behou word (vgl Watson 1997:43-47). Vir Calvyn was slegs dít in die Christelike gemeente toelaatbaar wat helder en duidelik *uit die Skrif* afgelei kon word. Vir Luther daarenteen, was die horison veel wyer en was alles toelaatbaar wat nie *teen die Skrif* ingedruis het nie, selfs al was dit uit die tradisie van die middeleeue of die vroeë kerk afkomstig. Hy het nie die sang tot die eenhonderd en vyftig psalms beperk nie, maar het ook op himnes van die middeleeue en die vroeë kerk teruggegaan.

Die besluite van die Nasionale Sinode van Dordrecht in 1618/ 1619 het ook 'n sterk invloed op die kanonisering van psalmsang uitgeoefen. Tydens dié sinode word bepaal dat die 150 psalms van Dawid gesing moet word. Vrae wat nou ter sprake kom is onder

andere die volgende: Watter magsfaktore het by Dordrecht 'n rol gespeel? Watter subtekste het gefunksioneer? Wie moes beheer behou? Dit is bekend dat die aktiewe teëwerk van die Remonstrante by Dordrecht 'n sterk rol gespeel het. As teenvoeter vir die Remonstrante is die 150 psalms opnuut beklemtoon en gekanoniseer. Diegene wat ten gunste van die sing van psalms was het daarmee hulle regsinnigheid getoon. Die kanonisering van die psalms as kerkliedere was dus ook, soos by Calvyn, 'n poging om 'Skrifgetrouheid' en 'objektiwiteit' te bewaar, sonder dat raakgesien is dat 'n *bepaalde vorm* en *siening* van skrifgetrouheid en 'objektiwiteit' ook gekanoniseer is.

4 DIE KANONISERING VAN BERYMINGS

4.1 Politiek, kerkpolitiek, identiteit, regsinnigheid, persone/persoonlikhede

In Nederland is 'n bepaalde beryming, naamlik dié van Datheen uit 1566 verkies, onder andere op grond van sekere politieke en kerkpolitieke redes. Datheen het die Geneefse melodieë oorgeneem (waar Utenhove veral melodieë uit die Duitse taalgebied oorgeneem het.) Datheen het daarmee sy verbondenheid met die Frans-talige kerke (met wie die Protestante in Nederland hulleself graag wou vereenselwig) bevestig en het ook te kenne gegee dat hy in die invloedseer van Calvyn staan. Vanweë die verbondenheid aan die naam van Calvyn, het Datheen se omdigting 'onverdachte regsinnigheid' laat blyk (vgl Luth 1991:187).

Verskeie sinodes in Nederland het gedurende die tweede helfte van die sestiende eeu die besluit geneem om die psalmberyming van Datheen as die enigste beryming vir liturgiese gebruik te beskou. Dat dit nie die feitlike situasie in gemeentes was dat net psalms en net dié van Datheen gesing is nie, maar dat ander liedere ook 'n plek in die liturgie begin kry het, blyk daaruit dat die sinodes hierdie besluite herhaaldelik weer moes bevestig. Luth (1991:189) wys daarop dat uitsprake soos 'die Nederlandse calviniste het net psalms gesing' gerelativeer moet word.

Datheen se psalms is in 1566 met entoesiasme ingevoer omdat die sing van hierdie beryming op die Geneefse melodieë vir vele veral 'n manier was om die eie oortuiging kenbaar te maak. Wie Datheen gesing het, het hiervolgens tot die aanhangers van die Calvinistiese Reformasie behoort en het die regsinnige leer aangehang. Waar so 'n siening heers is die volgende afleiding maklik: dat diegene wat Datheen se omdigting sou kritiseer (om welke rede ook al) sonder meer gesien sou word as mense wat die regte leer sou teenstaan. Hulle sou dus ook geloofwaardigheid inboet ten opsigte van enige ander saak waarvoor 'n uitspraak gemaak sou word.

Tydens die nasionale sinode van Dordrecht word bepaal dat die 150 psalms van Dawid gesing moet word. Op daardie stadium was daar al sterk aandrag dat die beryming van Datheen vervang moes word. 'n Beryming wat beskikbaar was, was dié van Marnix van St. Aldegonde uit 1580. Die sinode besluit egter nie op die naam van 'n berymer of 'n bepaalde beryming nie, waaruit dit wil voorkom asof die sinode nie 'n bepaalde beryming wou voorskryf nie. Die sinode keur egter die gebruik van die ouderwetse *du* (in plaas van *u*) wat in Marnix se weergawe voorkom, af. Daardeur het die sinode effektief téén Marnix en vir die behoud van Datheen se beryming gestem. 'n Besluit om Datheen se beryming te vervang, kon alleen deur 'n nasionale sinode geneem word, maar ná 1619 het die State-Generaal elke poging om 'n nasionale sinode byeen te roep, gedwarsboom. Datheen se omdigting bly dus nog vir 'n verdere 150 jaar staan.

Datheen se omdigting word uiteindelik vervang met 'n beryming wat bestaan uit 'n seleksie van verskillende digters. Hierdie seleksie is in opdrag van die State-Generaal gemaak en staan as die 'State-beryming' (1773) bekend. Die samestellers is ook nie deur die sinodes nie, maar deur die 'State' van elke provinsie gekies. Dit is hieruit duidelik dat *politieke faktore* 'n rol by die kanonisering en voortgaande kanonisering van berymings speel: Datheen se beryming kon vanweë politieke mag nie vervang word nie, want die State-Generaal wou nie weer 'n nasionale sinode toelaat waartydens die beryming vervang sou kon word nie. Datheen se beryming word uiteindelik vervang met 'n *State-beryming* wat opnuut gekanoniseer word en vir 200 jaar bly staan. Hier kan ook bygesê word dat Marnix se *politieke onbetroubaarheid* (omdat hy Antwerpen aan die Spanjaarde oorgegee het) selfs veroorsaak het dat sommige mense voorbehoude ten opsigte van sy berymings gehad het. Dit kon – náás die oënskynlike taalfaktore – ook 'n rol gespeel het in die effektiewe verwerping van sy beryming teenoor dié van Datheen.

Kerklike faktore en politieke verbintenisse speel 'n prominente rol by die kanonisering van bepaalde omdigtings (lees digters). Die digter se kerkverband kan ook die deurslag gee. Daar kan byvoorbeeld ook gevra word na die onderliggende redes vir die aanvaarding van die omdigting van Totius teenoor dié van Langenhoven. Sonder om die meriete van die Totius-omdigting te bevraagteken, sou 'n mens kon vra in hoe 'n mate die *persoon* van Totius as vrome kerkmens miskien meer aanvaarbaar vir die kerke was as die *persoon* van Langenhoven, 'n omstrede politikus. Dat die *persoon* 'n rol by die legitimiteit van 'n *omdigting* kan speel, blyk ook uit die onlangse geskiedenis waar die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika op 'n stadium aan die proses van psalmomdigting onttrek het omdat die omdigtings van die *persoon* Antjie Krog betrokke was – 'n *persoon* met ANC-verbintenisse. Samewerking is later hervat – met ander afgevaardigdes by die sinode, maar veral ook in veranderde politieke omstandighede!

4.2 Finansiële faktore, uitgewers, monopolieë

Judese amptenare van die elite het in die post-eksiliese tyd die mag van skrif en geld wat aan die toeneem was, aangewend om beheer te verkry. Veral skrif in die vorm van 'n kanon was geskik as 'n '...ideological vehicle for domination and oppression (vgl Van Aarde 1994:578). Soos by die vroeë kanon, speel *finansiële oorwegings* en veral ook uitgewers 'n belangrike rol by die kanoniserings van omdigtings en liedboeke. In die geskiedenis is in verskillende taalgebiede uitstekende omdigtings dikwels nie aanvaar en uitgegee nie, omdat 'n ander (selfs swakker) omdigting nog te resent was en die finansiële uitgawes en/of wins nog nie genoegsaam verantwoord was nie.

Heijting toon uitgebreid aan watter manipulerende en selfs oorheersende rol deur drukkers en uitgewers in die Nederlandse liedboekwêreld gespeel is en kom tot die gevolgtrekking dat dit blyk dat 'niet alleen theologische, kerkpolitieke en artistieke maar ook commerciële factoren medebepalend kunnen zijn voor de acceptatie dan wel de verwerping van een nieuwe psalmberijming' (Heijting 1991:175.) Hy toon aan hoe één uitgewer, Johannes Allart, in die negentiende eeu 'n monopolie op psalms, gesange en ander kerkgoed verkry het wat hom tot die grootste boekhandelaar en uitgewer in sy tyd verhef het en wat selfs die kerke gestuit het in die aanneem van ander omdigtings. Hierdie dwingelandy van uitgewers in Nederland is eers in 1973 deurbreek met die verskyning van *Liedboek voor de Kerken* en die gepaardgaande oprigting van die *Stichting voor de Kerklied*, waarvolgens die kerke self alle beheer, regte en wins behou en die inkomste aangewend word vir die voortgesette werk aan die kerklied.

Vóór die uitgee van die Liedboek het ek herhaaldelik daarvoor gepleit dat hierdie saak ook in berekening gebring behoort te word by die uitgee van 'n nuwe amptelike Afrikaanse liedboek, omdat dit kan gebeur dat ook in Suid-Afrika één uitgewer beheer kan hê oor alle nuut-uitgawes van bestaande materiaal en verdere hersamestellings, wat die individuele kerke se outonomie ten opsigte van nuwe en hersamestellings effektief in gedrang kan bring. Die geskiedenis in Nederland het reeds die probleme van so 'n situasie uitgewys. Dit kan ook beteken dat winste uit 'n liedboek anders gekanaliseer word as vir *voortgaande werk aan die kerklied*, soos inderdaad ten opsigte van die nuwe Liedboek gebeur het! Dié saak behoort voortgaande ook diepgaande aandag te geniet.

5 DIE KANONISERING VAN ÉÉN VORM VAN PSALMOMDIGTING

Die belang wat in sommige kringe aan die *letterlike woord* van die psalm as toeëiening van die Waarheid geheg is, is reeds aangetoon. Wie die psalms sing en wie die letterlike woord sing, toon daarmee hulle regsinnigheid. Die tekstualiteit (die woord) van die

psalms word beklemtoon, asof dit wat aan *psalms* in die Kanon byeengebring is, woorde is met inherente mag wat bo-tydlike en buite-kontekstuele betekenis en geldigheid het en wat daarom letterlik nagesê kan word in ander tye en omstandighede. Naseggings bly egter problematies. Metafore en verwysings kan nie sonder meer letterlik weergegee word nie. Breytenbach (2000b:387) beklemtoon ook dat alle spreke oor God metafories of analogies van aard is, wat dit in beginsel onmoontlik maak om 'n besondere verstaan van die Skrif as ewig geldende waarheid te kanoniseer. Met verwysing na die beelde van Hosea 5, toon hy aan dat 'n letterlike nasegging soos 'God is 'n etterende sweer en beentering vir sy volk' in 'n ander situasie so skokkend kan oorkom dat dit negatief kommunikeer en dat daar dus in elke tyd en omstandigheid ander metafore of analogiese taal gebruik moet word. Tog steun Breytenbach die beleid van 'n reprodktiewe omdigting en motiveer dit (nogal vroom) soos volg:

Die feit dat al die psalms wat in die Psalm bundel in die Bybel staan, omgedig word (en dat daar nie deur 'n kommissie of wie ook al besluit word dat die kerk sommige psalms mag sing en ander nie mag sing nie) is 'n baie ou tradisie, en die Hervormde Kerk het aan die begin van die proses van omdigting dit ook as sy (sic) standpunt gestel. Die kerk het dit verder as sy (sic) standpunt gestel dat dele van die psalms nie weggelaat moet word nie, maar dat dit 'n *reprodktiewe* omdigting moet wees (Breytenbach (2000a:2).

Dit is opvallend dat iemand wat genuanseerde standpunte met betrekking tot skrifbeskouing en belydenisvorming stel (of oorneem!), ten opsigte van die psalms klaarblyklik heel ander kriteria aanlê. Verder formuleer hy juis met die pretensie dat wat hy sê "die waarheid gesaghebbend saamvat; dat die debat oor die saak daarmee afgesluit is; en dat geen verdere debatvoering behoort plaas te vind nie" – soos hy self in 'n negatiewe sin ten opsigte van kanonisering skryf (sien aanhaling vooraf).

6 KONTRANARRATIEWE – 'N BEDREIGING VIR DIE MAGSBASIS?

Die aanvaarding van die huidige omdigtingsbeleid het nie sonder stemme daarteen verloop nie. Dit is bekend dat verskeie persone in die NG en Hervormde Kerk van die begin af uitgesproke teenstanders van dié eensydige beleid was. Kundiges het ook met verloop van tyd die Psalmkommissie verlaat, of wou van die begin af nie saamwerk nie, juis vanweë beleidsaspekte. Sommige Ou Testamentici wat bekend is vir hul kritiese vraagstelling is ook nooit op die kommissie benoem nie. Daar kan gevra word watter belange selfs by die benoeming van lede van 'n kommissie 'n rol speel en in watter mate kundiges wat krities ten opsigte van die heersende meesternarratief is gemarginaliseer word?

Dié vrae is wesenlik met betrekking tot die kanoniserings van bepaalde standpunte. Die werklike magte in die proses van kanoniserings kan nooit volledig ontbloot word nie, omdat dit so kompleks funksioneer en daar van 'n verskeidenheid van tegnieke vir instandhouding en manipulasie gebruik gemaak word (vgl Gottwald hierbo). Dit is egter belangrik dat met inagneming van al bogenoemde faktore uiteindelik ook 'n 'gedekanoniseerde' geskiedenis van die Afrikaanse psalmondigting geskryf sal word. Daar moet, indien antwoorde nie gegee word nie, ten minste kritiese vrae gestel word om 'n proses van bewusmaking te fasiliteer.

Vrae wat bestaan is in watter mate daar werklik van nuwere teologiese insigte met betrekking tot die kerklied en die konkrete omdigting van psalms kennis geneem is. Van tyd tot tyd is skrywes van teoloë ontvang en is daar by sinodes kritiek uitgespreek (vgl byvoorbeeld die Algemene Sinode van die NG Kerk 1998), maar grondige herbesinning en selfs breër gespreksvoering tussen die kerke is nooit oorweeg nie – daar is steeds op *die beleid* wat reeds in 1982 vasgestel is, teruggeval (vgl ook die verslag van die Psalmkommissie aan die Algemene Sinodale Kommissie van die NG Kerk – November 1999). Geldigheid is bepaal deur 'historiese redes' en 'n 'baie ou tradisie' (vgl Breytenbach hierbo) sonder dat oorweeg is om die tradisie ook aan kritiese ondersoek te onderwerp. Van die beperkte omvang van die bepaalde tradisie en die beperking van moontlikhede teenoor die verskeidenheid van moontlikhede wat wêreldwyd bestaan, is nie kennis geneem nie. Die vraag bly steeds: watter faktore het 'n rol gespeel by die neerlê en instandhouding van sodanige besluite en watter belange is in die proses beskerm? Waar is die teologiese gesprek verder gevoer en moontlike koersaanpassings oorweeg?

Hutcheon (1984:41) toon aan dat diegene wat die kontranarratiewe stel, nie bedoel om die meesternarratiewe met 'n ander meesternarratiewe te vervang nie. Kontranarratiewe is gerig teen die totaliserende en marginaliserende aard van meesternarratiewe, teen die aanspraak op universele waarheid, teen die dominerende van 'n gemeenskap deur die elitistiese belangegroep wat baat by die meesternarratiewe omdat dit hulle magsbasis versterk. Die bedoeling van kontranarratiewe is primêr om te ont-dogma, nie om te vernietig nie. Met hierdie doel het ek ook herhaaldelik gepoog om kontranarratiewe te stel – om te *ontdogma* en nie om te vernietig nie. In artikels en referate het ek gepoog om ongetoetste uitgangspunte wat moontlik die *konkrete gebruik* van die psalms kan benadeel, krities te ondersoek (Kloppers 1994/5/7/9; 2000). Deur 'n kritiese ondersoek na gekanoniseerde standpunte en tradisies wou ek poog om by 'n gesprek en beleid uit te kom waar die psalms só ontsluit sou kon word dat hulle hulle regmatige plek in die liturgie kon inneem en 'n *sinvolle* funksie kon vervul.

Die wyse waarop gereageer is op hierdie pogings tot 'n oop teologiese gesprek was paradigmaties van dit wat met betrekking tot kanoniserings op verskillende vlakke aangedui kan word. Dit is nie die plek om hier uitvoerig daarop in te gaan nie. Wat wel gesê kan word, is dat solank as wat 'gemagtigde uitleggers' kritiese vraagstelling as 'n bedreiging vir die meesternarratief en so ook vir die magsbasis beskou (soos Deist aantoon) en meesternarratiewe steeds pretendeer om universele waarhede te wees, die moontlikheid tot ware teologiese gesprekvoering nie geopen word nie. Daar moet 'n bewussyn kom vir faktore wat die egte gesprekvoering kan benadeel, soos in hierdie artikel aangedui word, sodat 'n gesprek op dreef kan kom waar nuwe moontlikhede krities oorweeg word en gekyde argumente nie net weer herhaal word nie.

7 GEKANONISEERDE UITGANGSPUNTE WAT OM HERBESINNING VRA

Gekanoniseerde uitgangspunte en oorgelewerde 'waarhede' met betrekking tot die psalms en die omdigting van psalms waaraan nou en in die toekoms aandag gegee sal moet word – as ons die konkrete *sing* en breër gebruik van die psalms wil bevorder – is die volgende:

- Die dwang om die psalms as 'n eenheid in 'n liedboek te *reproduseer*, op grond van die feit dat dit as *eenheid in die kanon opgeneem is*, moet krities ondersoek word. Reproduksie is in die eerste plek nie moontlik nie: alle vertaling/omdigting is reeds interpretasie (vgl Kloppers 1997:225-234; 2000:194-198). Verder vorm die Psalmbundel nie 'n *inherente eenheid* nie en verskeie individuele psalms vorm ook nie 'n eenheid nie. Die Psalmboek is wel as eenheid *gekanoniseer*. Indien die verabsoluttering van hierdie gekanoniseerde eenheid (soos by Vos 2000:364-365) ter syde gestel word, kan vanuit verantwoordelike eksegetiese én die egte aangespreke wees deur die psalms, dinamiese geloofsliedere tot stand kom.
- Die eis dat al die *psalms* vir liturgiese gebruik omgedig moet word, terwyl daar soveel ander poëtiese literatuur in die Ou Testament en die Bybel as geheel is wat nie as *dwingend noodsaaklik* geag word om om te dig nie, moet bevraagteken word. Daar word tans met 'n kanon binne die kanon gewerk – waarskynlik omdat Calvin se standpunte oorbeklemtoon word. Die spesifieke situasie en omstandighede waarbinne Calvin se uitgangspunte tot stand gekom en gegeld het, is hierbo aangetoon. Sy uitgangspunte en standpunte kan nie vandag in ander omstandighede en binne 'n ander konteks sonder meer – ná himnologiese én teologiese ontwikkeling van meer as vierhonderd jaar – net so oorgedra word nie (vgl ook Loader 1979:173).

- In die meerderheid Reformatoriese kerke én die ander Christelike kerke wêreldwyd word die psalms inderdaad *gebruik*, maar nie noodwendig altyd *gesing* nie. Dit moet steeds beklemtoon word dat die meerderheid Reformatoriese kerke die opname van al 150 psalms in die Kanon nié as 'n dwingende eis tot opname in een omgedigte vorm in 'n liedboek sien nie (vgl Strydom 1994:127). Ek bly daarvan oortuig dat dit nie 'n dwingende eis kan wees dat al 150 psalms noodwendig *gesing* moet word nie en dat al 150 psalms dus nie *noodwendig* omgedig hoef te word nie. Dit beteken dat al 150 psalms steeds in die liturgie tereg kan kom, maar ook in ander vorms: as deel van die prediking, onberymd (Schuman 1998:173-174), in gesproke vorm, beeldend voorgedra, en dies meer. Omdigtings vermink dikwels die poësie van die psalms: *We should not pretend to be honest users of the psalms if we are using methods in singing them that mutilate the poetry* (Luff 1992:99).
- Omdigtings in sinvolle, korter eenhede soos in die meerderheid Reformatoriese kerke, ook by dié wat daarop aandring dat al 150 psalms noodwendig omgedig moet word), is noodsaaklik. Sodoende kan die omgedigte teks as 'n *poëtiese liedteks* veel meer as 'n eenheid tot sy reg kom as wat tans die geval is. Soos Loader (1979:160-177) aangetoon het, kan vanuit die eksegeese op bepaalde gedagtelyne gekonsentreer word. Dit beteken dat daar selfs verskillende omdigtings van één psalm tot stand kan kom wat elk 'n sinvolle eenheid vorm – soos daar verskillende preke oor een psalm gemaak kan word deur op verskillende gedagtelyne te konsentreer. Breytenbach se 'bekommernis' oor kommissies wat 'keuses' sou moes maak, hou nie water nie. In die Totius-omdigtings het ons immers reeds die korpus van 150 Psalms in Afrikaans – boonop in 'n veel meer musikale gestalte as wat nou die geval is! Nuwe omdigtings van individuele psalms kon náás die Totius-omdigting staan. Die Totius-korpus is ook grootliks op 'n ander historiese belangrike korpus gebaseer, naamlik dié van die Geneefse melodieë. In dié opsig is die Totius-omdigting dus ook meer aanvaarbaar. Daar bestaan egter ook 'n verskeidenheid ander faktore waarom die Totius omdigting vir sekere groepe meer aanvaarbaar sou wees (Kloppers 2003b; 2003j) wat ook meestal geld vir dié groepe wat aandring op 150 Psalms in geheel. Dit was dus geen werklike vernuwing om opnuut 'n eensoortige omdigting daar te stel, boonop grootliks deur een digter nie. Verskeie tekste het trouens ook weer die struktuur vir die Geneefse melodie – maar nou op nuwe tuisgemaakte melodieë! 'n Geleentheid om werklik vernuwing met betrekking tot die Psalms te bring en psalmsang as sodanig te bevorder, het onbenut verbygegaan.

- 'n Wyer perspektief op die psalms behoort te ontwikkel sodat die verabsoluttering van een vorm, die metriese of strofiese vorm, tersyde gestel word en sodat verskillende vorms van psalmverklanking as *psalms* beskou word: direkte psalmodie of deurgekomponeerde liedere soos die Latynse *tractus*, onberymde psalms, parafrases, kanons, Leitverse, keerverse *Singsprüche*, antifonale psalmodie, response – *psalmus responsorius*, *responsorium graduale* of antwoordpsalms; meditasiepsalms; psalms volgens verskillende resiteermodelle, op tradisionele psalmtone²¹, anglikaanse *chant*vorme, en dies meer (vgl Stefan 2000; Wiesli 2000; Kloppenburg 1998:274-278; Van Laar 1995:124-131; Box 1996 in geheel). 'n Omvangryke gebruik van 'n pluraliteit van style en vorme vir die psalms, is die tendens in himnodie wêreldwyd.

All diese Formen bereichern das gemeinsamen Singen und intensivieren die Beteiligung von Groß und Klein. Situationsgerecht eingesetzt, verstärken sie das in den Psalmen selber angelegte dialogische Prinzip und laden zum kreativen Umgang mit einer großen Fülle von Gestaltungsmöglichkeiten ein

(Stefan 2000:54)

- Dit word steeds meer noodsaaklik om mense se geloofswêreld en aktuele situasie ook in berekening te bring by die oordra en verklanking van geloofswaarhede. 'n Verantwoorde hermeneutiese benadering moet dus ook by die omdigting van liedtekste gevolg word. Die resepsiekonteks en die rol wat die sanger aan 'n teks toeken, sal veel meer in berekening gebring moet word by psalmomdigtings, sodat metafore en beelde nie sonder meer vanuit een konteks na 'n ander oorgedra sal word asof daar geen breuk tussen die verskillende situasies bestaan nie.

Unless we take serious steps to use psalms liturgically in ways that bring out their true meaning rather than obscure it, we shall never succeed in introducing many worshippers to the value of psalmody, and another part of the Church's rich spiritual heritage will be lost.

Paul Bradhaw 2000:25

²¹ Die überlieferten Psalmtöne stellen einen so hohen Traditionswert dar, dass man ohne zwingenden Grund nicht darauf verzichten darf. Sie sind elementare Rezitationsformen, die in ihrer Grundstruktur nicht an bestimmte Sprachen oder Sprachräume gebunden sind. Es ist darum falsch, sie als typisch lateinisch und daher der deutschen Sprache nicht angemessen zu bezeichnen (Schieri 1988:348) Lees dus: alle Germaanse tale, ook Afrikaans (ECK).

Wiesli (2000:42) wys daarop dat die Psalmtone nie as 'Gregorianiek' beskryf moet word nie. Die Psalmtone ontwikkel in verskillende tye en bestaan deels reeds voor die klassieke Gregorianiek.